

Гломозда К. Ю.

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПІДСУМКИ
В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблеми історії і сучасного суспільно-політичного буття України привертають дедалі більшу увагу західної науки. Західні науковий' усвідомлюють історичні складності, за яких Україна здійснює другу в новітній історії спробу утвердитися на міжнародній арені як повноцінна національна держава. Українське національно-державне будівництво в оцінці західних дослідників має як безсумнівні успіхи, так і значну таку вад і хиб.

Зовсім нещодавно одним із найбільш обговорюваних питань в українській пресі й суспільстві загалом були особливості позиції Сполучених Штатів Америки щодо парламентських виборів в Україні. Проводилося це обговорення головним чином через порівняння стратегічних інтересів США й Російської Федерації - двох наймогутніших полюсів політичного впливу на Україну - та методів і засобів утручання цих держав у передвиборну боротьбу. Здається доцільним, однак, звернути увагу також і на відмінності в обох зазначених полюсах сприйняття України як геополітичного та історичного феномену. І якщо про основні риси російського сприйняття минулого й сьогодення України ми маємо більш-менш цілісне уявлення, то характерні риси американського погляду на ці аспекти здебільшого розуміються в плані інтересів суто економічного панування в світі.

Але, мабуть, є очевидним, що позиція як наступниці однієї з наддержав минулого, так і нинішньої наддержави не в останню чергу визначається сприйняттям та оцінками історичної долі України. Тією чи іншою мірою на ставлення США до українських проблем впливає розуміння кожного з періодів її історичного минулого [1]. Ясно, однак, що головного значення при цьому набувають підсумки останньої доби в історії України - доби розбудови незалежної держави.

Сюжети й проміжні підсумки цієї новітньої історії України користуються постійною увагою в США та інших провідних країнах Заходу. Останніми роками там вийшла друком ціла низка здебільшого колективних праць, які, власне, саме й формують уявлення громадськості й політичних чинників про реалії та перспективи нашої країни. Процеси новітньої історії України представлено як у збірках праць, присвячених загалом пострадянському простору [2], так і в спеціальних публікаціях. Можна, зокрема, назвати такі видання, як «Україна сьогодні: перспективи на майбутнє» [3], «Україна і Європейська безпека» Б. Лупія [4], «Україна у світі: Студії міжнародних взаємин та структури безпеки новою посталою незалежною державою» [5], «Україна за Кучми: політичні перетворення, економічна трансформація та політика безпеки в незалежній Україні» Т. Кузьо [6], «Політика і суспільство в Україні» [7] й «Державно-інституційна розбудова в Україні» за редакцією П. Д'Анієрі, Р. Кравчука та Т. Кузьо [8], «Україна та Європейська безпека» [9]. Наразі своєрідним довершенням цього переліку є збірка наукових праць «Україна: пошук національної ідентичності» [10].

Хоча в статті йдеться насамперед про американську літературу, більшість зазначених праць видано водночас у кількох країнах, з широкою участю канадських та британських фахівців, що репрезентує, таким чином, рівень сучасного західного до-

слідження України в широкому сенсі. Останні ж видання демонструють нову тенденцію у пізнанні України західними науковцями. Їх підготовлено за паритетною участю українських фахівців та, зокрема, українських співредакторів. Очевидно, це явище має позитивний характер, бо, з одного боку, свідчить про зростання довіри й поваги до вітчизняної науки, а з іншого - забезпечує неупередженість сукупних висновків, які ґрунтуються не лише на враженнях, так би мовити, «зовнішніх» спостерігачів.

Вже з тематики наведених праць добре видно, в яких аспектах сучасна історія України насамперед цікавить суспільство американське і західне загалом. В порядку пріоритетності серед них слід навести: можливий вплив ситуації в Україні та її політики на стан Європейської і світової безпеки; стан і перспективи українського державотворення, що визначають ці ситуацію та вплив; пошуки українським народом нової ідентичності, які визначають перспективність усталення державності, а самі натомість зумовлені специфікою історії народу; соціально-економічна ситуація, яка неабиякою мірою визначає ставлення населення до всього зазначеного вище. Є сенс саме в такому порядку розглянути основні тези, висунуті сучасними американськими дослідниками в результаті опрацювання теми.

* * *

Із впливом здобуття Україною незалежності, на думку численних авторів, нерозривно пов'язаний сам характер західного інтересу до неї, що має власну не таку вже й просту історію. Про свого роду «вихідну точку» в цьому відношенні дає змогу судити, наприклад, цікава праця О. Мотиля, видана 1993 р. «Хоча вибір, який має зробити Україна, й прикрий, Сполучені Штати й Західна Європа можуть значно змінити ситуацію, усвідомивши, що вони дійсно повинні врятувати становище, аби колапс української державності та економіки не затяг (lest drag down in its wake) Росію, Білорусь і Центральну Європу з такими наслідками для політичної стабільності Заходу, які годі собі уявити. Рід політики, яку мав би виробити Захід, не є ані безпрецедентним, ні особливо незвичним. Але вона вимагає розуміння України в її власних категоріях, а не як провінції Росії чи СРСР, і саме такого розуміння досі бракує більшості західних дебатів» [11]. Автор зазначив, однак, що «старі звички важко помирають». Протягом 1992 р. творці західної політики й далі надавали перевагу відродженню «якоїсь форми максимально централізованого союзу», надто оптимістично розглядаючи перспективи СНД, воліли мати справу «майже виключно з Москвою або через неї у важливих справах», й повністю ігнорували неросійські держави-спадкоємиці СРСР. Західний склад розуму накидав висновок, що про-

цеси в Росії суть нормальні, тоді як процеси в Україні від норми відхиляються. У 1993 р. було актуальним, щоб Росія пережила втрату «Південної Росії» чи «Малоросії», а Захід зрозумів, що на північ від Чорного моря постала нова держава, а не південноросійська [12].

Численні західні дослідники датують зміни у ставленні США і провідних європейських країн до України 1994 роком. Саме цей рік, а зокрема тодішні президентські вибори в Україні, в багатьох аспектах постає своєрідним поворотним пунктом. І досить, мабуть, симптоматично, що міжнародні проекти, які зробили можливою появу книжки «Україна: пошук національної ідентичності», виникли саме тоді - «1994 року, коли політичний клімат в Україні був на порозі головних змін, провішуваних приходом другого вільно обраного президента пострадянської доби, Леоніда Кучми. Книжки про пострадянську Україну, доступні на той час на Заході, були написані здебільшого західними вченими, тож існувала відчутна потреба порівняльного дослідження перших років державного будівництва в незалежній Україні із залученням як американських, так і українських дослідників» [13].

* * *

Визначаючи вплив ситуації в Україні та її політики на стан європейської і світової безпеки, автори розглянутих праць підтримують думку, що прагнення інтеграції України до європейських структур від початку її незалежного шляху було, поза сумнівом, міцним і політично виправданим. Але, на думку Р. Еллісона, дебати щодо української безпеки і кращих засобів зміцнення її національної ідентичності окреслили ту геополітичну реалію, що українська спадщина водночас є і східно-, і західноєвропейською. Тому на заваді зазначеному прагненню стала непевність щодо того, якою мірою Україна може чи має бути пов'язана з Росією, чи слід їй дотримуватися нейтралітету, а також бажання уникнути утворення нової лінії поділу Європи по східноукраїнському кордону, що має спричинити нові небезпеки [14].

Як вважає Дж. Шерр, прийшовши до влади в липні 1994 р., Л. Кучма запровадив «бісмарківський підхід до політики - не лише амбіційний, а й обережний». Хоча свого часу ще Л. Кравчук почав переконувати ключові західні держави в тому, що майбутнє України впливає на їхні інтереси, за три роки незалежності мало що було зроблено для подолання їх упередження, що Україна є швидше географічним поняттям, аніж державою, і що її другий за ХХ ст. експеримент з незалежністю зазнає такої ж невдачі, як і перший. Такий стан справ спричинив радше двоїстість, ніж збалансованість політики Л. Кучми: брак західного інтересу зумовлював

відсутність тих сил суперниць, між якими можна було б балансувати. Захід після холодної війни політично не бажає, а психологічно не здатний робити вибір між Центрально-Східною Європою та Росією. «Оскільки Кучма розуміє, що Захід не обиратиме, він має намір не надати Заходові свободу вибору. Через це так само, як внутрішня стабільність і західна підтримка розглядалися як передумови забезпечення дружніх відносин з Росією, так і дружні відносини з Росією розглядаються як передумова зближення із Заходом. "Мистецтво можливого" не можна розуміти краще» [15].

Автор доходить висновку, що за станом на 1996 р. ця двоїста політика дала дивовижні наслідки, справді вражаючі для країни, якій бракує економічних та інституційних ресурсів Бісмарка. «Сьогодні Захід не лише визнає, а й відкрито проголошує, що стабільна, незалежна Україна править за точку опори (pivot) європейської безпеки, і від початку 1994 р. поступово починає підкріплювати декларації справами» [16]. Зрештою, сталася трансформація західних поглядів - принаймні на офіційному рівні. Ця трансформація є показником цілеспрямованості політичної еліти України, самодисциплінованості й національної свідомості країни загалом. [17].

І. Прицель теж вважає, що стосунки України із Заходом починалися із «Західної байдужості». Однак зазначає, що не справдилося інше сподівання України: на підтримку найближчих сусідів - Польщі, Угорщини, Чеської Республіки і Словаччини. Ці країни не бажали мати справу з неререформованою Україною, бо такі відносини тільки затримали б налагодження ними повномасштабних відносин із Заходом. Убачаючи в Росії набагато важливішого економічного партнера і здаючи собі справу, що вступ до НАТО залежатиме від відсутності російського опору, ці країни були незацікавлені в будь-якому провокуванні Кремля через зближення з Україною [18].

Вже зазначалося, що західні автори надають дуже великої ваги президентським виборам 1994 року. В аспекті зовнішньополітичному ці президентські вибори постають як боротьба між двома концепціями української нації і її місця в міжнародній спільноті. Прихильники діючого президента обстоювали політику конфронтації з Москвою, а їх супротивники були переконані, що така політика ізолювала Київ у міжнародному оточенні і загострювала внутрішню поляризацію країни. Зрештою, однак, саме політика Л. Кучми призвела до стрімкого поліпшення американо-українських відносин, і з 1995 р. вони стали життєво важливим складником європейської політики США [19].

У наступні роки українському керівництву вдалося досягнути безпрецедентного в історії України рівня закордонного визнання. Незважаючи на не-

вблаганну економічну кризу, регіональні суперечності і територіальні суперечки з Румунією та іншими сусідами, Україна залишається врізцем спокою і стабільності. Дедалі більше країн світу визнають Україну істотною частиною нової архітектури безпеки Європи. Проте як внутрішня, так і зовнішня безпека ще неміцні. «Історики довго сперечатимуться, чи Україна мала більше користі від національної зовнішньої політики Кравчука, а чи від прагматичної за Кучми. Хоч на це може й не знайтися остаточної відповіді, видається, що прагматичний підхід не міг би бути досягнутий без досвіду національної зовнішньої політики, яка поклала край статусові України як «глибинної» нації і для якої Кравчуку вдалося закласти істотний фундамент» [20]. Зрештою, на думку І. Прицеля, саме у сфері зовнішньої політики український народ знайшов спільний знаменник для національного будівництва.

П. Гоубл теж відзначає невдалий підхід США до проблем, що постали перед Україною у сфері міжнародних відносин. До взаємопов'язаних недоліків цього підходу належить небажання США рахуватися з тим, що свідомий підхід України до економічних реформ впливає з дилеми її безпеки: надто стрімкі реформи посилюють етнічні відмінності між сільськогосподарським українським заходом і етнічно російським індустріальним сходом. З цілого ряду причин Вашингтон тепер менш важливий для України, ніж Німеччина і Європейський Союз, і не меншою мірою Туреччина. Ці країни розуміють, що виживання України необхідне для їхньої власної безпеки [21].

П. Добрянська пов'язує обмеженість вашингтонської політики «спершу Росія» тим, що десятиліттями американським ученим і особам, що приймали рішення, були притаманні знання російської історії і тенденція розглядати Радянський Союз як ще більшу Росію, тоді як мало хто з них, якщо узагалі хтось, розуміли українську історію, настанови чи почуття. «Розуміння походження цього американського ставлення не означає, однак, що воно було виправдане або плідне» [22]. На її погляд, протягом 1992-1993 рр. американо-українські стосунки ставали дедалі гіршими і лише після 1995 р. вдосконалилися, вийшовши на рівень стратегічного партнерства [23]. Попри деяке взаємне тертя, Україна і США прагнуть певних спільних цілей; США, зокрема, підтримують зусилля України вкоренитися в структурі західної безпеки та економіки, поглиблення демократичних перетворень в Україні та сусідніх із нею державах, збереження територіальної цілісності і зміцнення незалежності України [24].

Певні аспекти впливу України на стан міжнародної безпеки розглянуто в статті знаного в США та в Україні військового фахівця С. Олійника. Він

підкреслює, що Україна почала побудову власної армії як гаранта державної безпеки. Збройні сили, успадковані від колишнього Радянського Союзу, роблять Україну першорядною у військовому відношенні державою, що потенційно здатна грати важливу роль у геополітичному просторі Східно-Центральної Європи - якщо не стане на заваді економічна ситуація. Крім того, українські Збройні сили відіграють важливу роль у державному будівництві України, гарантують безпеку держав регіону у вакуумі, який утворився після розпаду радянської держави. На відміну від деяких інших колишніх радянських республік, українське військо не політизувалося, а отже, постає як чинник стабілізації в українському суспільстві [25].

* * *

Труднощі адаптації Заходу до зовнішньополітичного чинника існування України багато в чому пов'язані з далеко не однозначним характером спрямування і, відповідно, перспективами її державотворчих дослідів. «Українське відродження в кінці ХХ ст. було справді якимсь чудом, і навіть для "поборників" було проблемою примиритися з цим» [26]. З певного часу труднощі у сприйнятті України як самостійної політичної цілісності безпосередньо пов'язані не в останню чергу вже з її внутрішніми труднощами у досягненні європейських і світових стандартів національної державності. З одного боку, «якщо культурна та історична спадщина України є даністю, яку слід поважати, то інституційна спадщина України за наміру перетворити незалежність на джерело міці є даністю, яку слід подолати» [27]. Сучасна Україна вийшла з командно-адміністративної системи, а жодної «нормальної» системи влади так і не постало. За демократичних умов численні владні структури в промисловості, сільському господарстві, збройних силах і службі безпеки стали більш закритими для сторонніх і ще спроможнішими чинити опір політичним лідерам; нова ж еліта неминує має скластися як з елементів старого режиму (економічних, політичних і культурних), так і з елементів політичної опозиції [28]. З другого боку, в Росії та Молдові спостерігається демократизація, у Білорусі - відступ до авторитаризму, а в Україні - балансування «між протодемократією та "м'яким авторитаризмом"» [29].

Чимало західних авторів погоджуються з думкою, яку висловив Т. Кузьо у спеціальній праці з історії національного та державного будівництва незалежної України: «В Україні забракло національної свідомості, щоб обрати в грудні 1991 р. президентом представника політичної опозиції». Натомість першим обраним Президентом став колишній націонал-комуніст Л. Кравчук. «Його спадщина далі відкрита для обговорення, але її не слід

забарвлювати ні цілковито чорним, ані білим» [31]. Подібно до президента Мандела в Південній Африці, головна роль Кравчука полягала в керівництві важкими першими кроками переходу від старого до нового режиму. Економічна і політична реформа грали другорядну роль порівняно з наголосом на стабільності і політиці згоди, національно-державній розбудові. Наслідки надмірного наголосу на політиці згоди можна вбачати у зволіканні з реформою, високій корумпованості, повільному формуванні громадянського суспільства і національної ідентичності. Але «вплив цього періоду, мабуть, особливо важливий для України... деякі політичні аналітики навіть запитували: "Чи переживе Україна 1994 рік?" Україна дійсно пережила цей рубіж і уникнула сценаріїв як найкращого, так і найгіршого випадку» [31]. Б. Нагайло доходить висновку, що «з погляду темпів змін у деяких її колишніх західних сусідів по радянському блоку розвиток України був розчаровуюче повільним, але якщо його порівняти у більш належний спосіб із справами більшості незалежних держав, які з'явилися в результаті розпаду Радянського Союзу, в тому числі Росії, він заслуговував би на певну відзнаку» [32].

Т. Кузьо заперечує поширену думку, що президентські вибори 1994 р. в Україні знаменували собою вибір між етнічною чи громадянською державністю, підтримуваними відповідно Л. Кравчуком і Л. Кучмою. «Натомість вибір був між громадянсько-етнічною державою, яка спиралася б на українців як єдину титульну націю, або ж на українців і росіян, водночас визнаних титульними націями» [33]. Один з головних аспектів національно-будівничого проекту України полягатиме в перетворенні народної свідомості еволюційним, ненасильницьким шляхом, яке мало б привести до консолідації української громадянської нації. «Тільки тоді, коли національна й людська гідність буде відновлена й стане рушієм і коли постануть індивідуалізм, гордість бути українцем і згода в "уявній спільноті", можна буде сказати, що українську політичну націю витворено» [34].

Результати парламентських виборів 1998 р. і призначення нових посадовців парламенту, однак, засвідчили, що різні політичні сили далі тягли українське суспільство в протилежних напрямках: «вперед і назад, на Захід і на Схід». По семи роках незалежності, забезпечивши собі сприятливі зовнішні відносини, але досі потерпаючи від внутрішніх економічних негараздів і політичного розмежування, Україна далі зазнавала мук системного переходу і не була відповідним чином готовою, аби протистояти викликам ХХІ століття. «Майже на самкінець ХХ століття... доля другого за новітні часи українського відродження зависла в рівновазі» [35].

* * *

Коливання і нерішучість української адміністрації у визначенні зовнішньополітичних, економічних і загальнонаціональних орієнтирів спричинені такою історично обумовленою особливістю України, як суперечності й недовершеність національного будівництва. Загальну характеристику тих явищ давнього й недавнього минулого, які зумовлюють складність українських пошуків нової ідентичності, містить спеціальна праця відомого фахівця з історії України О. Субтельного [36]. Він наголошує, що назва «Україна» (тобто *borderland* - «прикордонна, проміжна область») завжди відображала характер країни, яка в історичному, культурному й геополітичному сенсі відігравала роль кордону між двома світами - аграрними і кочовими суспільствами, Європою і Азією, православ'ям і католицизмом, комунізмом і націоналізмом. Нині вона становить собою терен зіткнення конкуруючих впливів НАТО і СНД.

Хоча й пасивно, Україна відігравала навдивовижу важливу роль в історії Східної Європи. З історичного погляду, зокрема, контроль над нею був передумовою досягнення статусу великої держави Східної Європи (Польщею і Росією). У свою чергу, значення незалежної України полягає в пригамуванні гегемоністських тенденцій у регіоні, сприяючи, натомість, утвердженню рівноваги сил.

В незалежній Україні внутрішня політика за обох президентів була однаково непевною, відтак оцінки в західній пресі політики українського керівництва як націоналістичної не відповідали її реаліям. Націоналізм у звичайному сенсі слова не став панівною ідеологією правлячої еліти. Ця еліта в Україні, схоже, діє взагалі без ідеологічних орієнтирів, тому можна говорити про спробу в Україні державного неідеологічного будівництва - щонайрідкісніший випадок для ХХ ст. Такий підхід має як позитивні (київський уряд вдало відіграє роль посередника у дуже поляризованому суспільстві), так і негативні (нерішучість внутрішньої політики, зволікання з прийняттям Конституції тощо) наслідки. Так, якщо неоднозначна політика Києва і не привнесла в Україну великих чеснот (*did not bring great prowess in Ukraine*), вона, можливо, допомогла країні встояти. В усякому разі, вона дуже пасувала до характерних рис української історії» [37].

У західній літературі домінує думка, що взагалі національному будівництву важко дати визначення, оскільки національна ідентичність завжди перебуває в процесі зміни. Національне будівництво є тривалий процес, який має на меті інтегрувати і гармонізувати регіональні, соціальні, політичні та інституційні групи народу в одну спільноту. Сучасні пошуки ідентичності тісно пов'язуються з історіографічною традицією [38].

Автори розділу «Національна історія і національна ідентичність в Україні та Білорусі» намагаються з'ясувати стосунки між історіографією та нацією як «уявною спільнотою». Аналіз зосереджується на міфічних структурах національної історіографії як на ключовому чинникові впливу, який позначається на формуванні національних ідентичностей [39]. У цьому аспекті вони вбачають протистояння «українофільської» та «русофільської» чи «панславистської» версій тлумачення минулого. Через це протистояння історичний чи історіографічний компонент національної ідентичності в регіоні несталий, перебуває в перехідному стані.

В Україні нині витворюється потенційно міцна, хоч і суперечлива, історіографічна міфологія. Неспроможність «русофільської» історіографії серйозно сприйняти факт української незалежності й подальше використання нею міфів царистської та радянської доби не дає змоги її прихильникам виробити політику практичного вжитку. Це надає українцям ширше ідеологічне поле для «націєбудування», ніж вони мали його в 1917-1920 рр. Гострота відокремлення від Росії, як риса української історіографії, робить її міфологію важкоприйнятною для багатьох «русофілів» і російськомовного населення. Тож «навіть чи навіть в Україні історики чи політики, шукаючи історичного легітимизування, говоритимуть в унісон» [40].

С. Величенко присвятив спеціальну працю розглядові двох історіографій, які протягом 1914—1991 рр. були найзаангажованіші у цілеспрямованому творенні уявлення про історичний шлях України в минулому. Узагальнюючи особливості історіографії радянської доби, автор зазначив, що царистська концепція еволюції російської держави як «об'єднаного продукту російських, білоруських та українських ядер (cores)» від 1939 р. вже не засуджувалася як прояв русифікації, а увійшла до офіційної російськоцентристської інтерпретації, що переносила «дружбу народів» у середньовічні часи [41]. Історія СРСР являла собою свого роду «інтелектуальну колонізацію», по суті, історію Росії, поширену на всі керовані з Москви й Петербурга терени. Вона визнавала культурно-лінгвістичні відмінності між росіянами та українцями й наділяла останніх «національною історією», проте відкидала інституційні та соціально-економічні відмінності між двома націями, подавала національні історії як регіональні історії Росії.

З 1990 р. в Україні з'явилися численні «реформістські» праці. Утім, попередня офіційна історіографія України критично не аналізувалася. «Деякі декларативні засудження старих поглядів не супроводжувалися ні дебатами щодо альтернативних моделей тлумачення, ні науковим спростуванням старих поглядів, їх концептуальних категорій

та методології. Цей брак свідчив про прогалину в мисленні й міг перешкодити інтерпретативному перегляду та створенню кращих викладів минулого. Обмежений образ минулого, що поставав з повторення чи передруку історіографічних поглядів зламу сторіч, мав допомогти у відновленні пригніченої української національної самосвідомості. Але водночас він міг відвернути увагу українських учених від потреби «так само радикального перегляду націоналістичних інтерпретацій, як і сталіністських поглядів» [42]. Розгляд історіографії як засобу до відбудови чи поживлення національної свідомості ставав на заваді засвоєнню сучасних підходів соціологічної, психологічної та компаративної історіографії. Питання, чи був продукований такою обмеженою історіографією «популярний націоналізм» бажаним в Європі кінця ХХ ст. і чи сторічної давності схема тлумачення є кращим шляхом до відродження української національної гордості й самоповаги, С. Величенко «залишає відкритими» [43].

С. Величенку належить і дуже яскравий підсумок перших історіографічних дослідів у незалежній Україні. «У ХІХ ст. Якоб Буркгардт був набагато кращим істориком за Генріха фон Трейчке. Перший, однак, користувався меншим впливом на сучасників, ніж останній, який зажив слави як популяризатор та апологет Бісмаркової політики "заліза і крові". В Росії та Україні на початку 90-х рр. історики наразилися на спокусу стати новітніми Трейчке. Деякі реформісти, усвідомлюючи дилему, зумовлену користю та методологією, вирішили за краще служити своїм землякам як нові Буркгардти. Ці останні були найбільш схильними до припущення, що знання сучасних методологій було необхідною передумовою нового синтезу національної історії» [44].

Як наголошує Т. Кузьо, в кінцевому підсумку саме історія визначає навіть зовнішню політику України. Оскільки історична спадщина усіх трьох членів східнослов'янської «плутанини» (conundrum) витворила деформовані національні ідентичності, то вона визначила й напрямок національно-державного будівництва і політики безпеки усіх трьох країн. Історичний спадок зумовлює міру деформації національної ідентичності і діапазон доступних національним елітам політичних рішень [45].

Україна, зазначає В. Басюк, виникла як незалежна держава, перш ніж цілком сформувався національний етос. Але такий розвиток теж не є чимось новим для сучасної історії. До прикладів подібних національних держав належать як успішні зразки (Італія і Німеччина), так і менш вдалі (Югославія). Тим часом існування національного етосу, або його ефективний розвиток, є критичною умовою не тільки стабільності і територіальної ціліс-

ності національної держави, а й збереження нею незалежності [46]. За президентства Л. Кравчука зусилля українського уряду в оформленні національного етосу зосереджувалися на традиційних символах державності (включаючи Збройні сили) і культурній українізації. До певної міри успіхів було досягнуто в першій царині, натомість негаразди в політичній та економічній сфері, поширення настроїв розчарування перешкодили розвитку другої. Тому президентські вибори 1994 р. постають також і як реакція на обмежене сприйняття вимог до національного розвитку України.

В остаточному оформленні національного етосу Україні міг би стати в пригоді досвід Америки. Життєздатний український національний етос міг би сформуватися за взаємодії інтелектуальних і політичних процесів [48].

З погляду К. Веннер, антропологічні студії традиційно розглядали розмивання культурних ідентичностей, спричинене імперською експансією. У випадку ж України спостерігається протилежний процес - відтворення ідентичностей, спричинене розпадом імперії, «процес, який слід розуміти в категоріях його глобального історичного контексту». Щоб використовувати історію як дискурс для ідентичності, до процесу мають бути залучені існуючі культурні елементи. Минуле стає ресурсом, використовуваним для привнесення сенсу в сучасність. Наданням минулому меншої сумнівності можна дещо притамувати непередбачуваність сучасного. Таким чином, сучасне набуває сенсу лише в категоріях обірваного й трагічного минулого.

«Об'єднуюча стадія націоналізму» в пострадянській Україні спиралася на спроби створити ґрунтоване на історії почуття національної ідентичності з уламків інтернаціоналістичної соціалістичної культури. Українці дістають визначення як народ, окремий і відмінний від інших, чие суспільне буття протікає в іншому просторі та іншому ритмі. Цей процес загалом аж ніяк не унікальний, бо практично всі держави до певної міри вдаються до таких зусиль, оскільки влада, особливо влада держави, мусить виражатися в символічних формах [49].

Вельми суперечливі думки викликають і наслідки господарювання в Україні за роки незалежності. Дж. Шерр вважає, що через брак радикальних реформаторів економіки й особливості «традиційної системи цінностей народу» економічні потрясіння запроваджувалися в Україні поступовіше, гуманніше й менш цинічно, аніж у Росії. «Парадоксально, але саме через це 1996 року ознаки розрухи залишаються виразнішими за ознаки перетворень» [50]. Хоча перспектива поглинання України Росією через паливну ситуацію стає з плином

часу дедалі віддаленішою, якщо не примарною, це не зменшує ризик, що Росія здатна дестабілізувати Україну або підпорядкувати її, залишивши номінально суверенною. В економічно незадоволеній країні небезпека того, що російський тиск розв'яже в Україні руки силам, непідконтрольним для обох держав, посилюють такі чинники, як тривала незгода між президентом і парламентом, активність російських спецслужб, пов'язане з бізнесом переплетіння неформальних стосунків владних структур держав. Тому «якщо суверенність означає "свобода вибору", то суверенність України все ще під питанням» [51].

О. Гаврилишин аналізує причини затримки в Україні з економічною реформою. Він зазначає, що досі склалися три основні пояснення такої затримки: «інтелектуальною непевністю» щодо економічної трансформації і суперечками стосовно темпів реформ; пріоритетністю завдань національного будівництва, тобто утвердження правничих, політичних, військових і громадських інституцій; інтересами «ново-старої» еліти в неререформованій чи, точніше, напівреформованій економіці.

На думку автора, найважливішим з трьох чинників затримки дійсної економічної реформи є саме третій, тобто егоїзм регенованої, капіталістично орієнтованої комуністичної еліти. Це спостерігається не лише в Україні, а й у багатьох інших випадках переходу від однієї економіки до іншої [52].

Серед усіх численних аспектів внутрішнього життя країни американську суспільствознавчу літературу традиційно вирізняє інтерес також до становища жінки в суспільстві. В цьому відношенні Україна має як важку спадщину, так і сьогодення, далеке від стандартів розвинених країн. Аналізуючи особливості становлення в Україні жіночих організацій, М. Богачевська-Хом'як наголошує, що попри формальну рівність чоловіків і жінок за попереднього режиму, жінки й далі були виключно відповідальними за дім і сім'ю. І наразі ні український уряд, ні жодна політична партія в Україні не мають опрацьованої політики стосовно становища жінок у суспільстві, попри створення урядових установ, які співпрацюють із жіночими організаціями. Але український жіночий рух, у свою чергу, потребує піднесення до серйозної організаційної діяльності, спрямованої на залучення жінок до громадської і урядової праці [53].

На думку американських авторів, відносно короткий час, який минув від проголошення України незалежною державою, не дає можливості робити далекосяжні висновки або передбачити майбутній розвиток. Після проголошення незалежності й загальнонаціонального референдуму від пошуку національної ідентичності й утвердження державно-

сті залежить саме збереження молоді української держави. Україна досі перебуває тільки на початковій стадії цього процесу. Внутрішні й зовнішні виміри національної ідентичності України, образ Української держави, її політики і самоспричиняття в наступному столітті, наслідки процесу формування держави і національної ідентичності в Україні визначатимуться, по-перше, прийняттям Конституції 28 червня 1996 р., коли Україна продемонструвала, що вона прагне влади закону й захисту демократичних свобод і інституцій як основи національної ідентичності і громадянського суспільства, по-друге, запровадженням нової української національної валюти, що утвердило фінансову стабілізацію. Третім чинником постає запровадження «стратегічного партнерства» між Україною і США [54].

П. Добрянська наводить можливі варіанти політики США, наголошуючи, що запорукою будь-якого успіху такої політики щодо Росії і Центральної Європи є підтримка незалежності України. Необхідно реалістично усвідомити загрози, що постають для України, і допомогти їй упоратися з внутрішніми й зовнішніми проблемами.

США слід заохочувати Україну розвивати тісніші зв'язки із західними інституціями безпеки і фінансів, продовжувати допомагати українському війську у підготовці, утриманні обладнання та його модернізації, опрацюванні доктринальних положень щодо безпеки і плануванні. Україну слід далі залучати до співробітництва з ОБСЄ та ООН, до участі в миротворчих акціях.

Водночас імперативом для США є потужна підтримка розвитку демократичних і вільноринкових структур в Україні. Слід продовжувати заохочувати роботу неурядових організацій (Дім Свободи, Національний внесок у демократію, Міжнародний фонд виборчих систем) і допомагати в ній, оскільки програми цих об'єднань спрямовані на поширення демократичних уявлень і цінностей, духу підпри-

ємництва, а також розробити творчі програми для допомоги у розбудові незалежної преси.

Україну слід заохочувати і підтримувати у здійсненні загальної програми економічних реформ, бо, корисна в остаточному підсумку, вона спершу викличе додаткове напруження і нестабільність у суспільстві. І, нарешті, США мають поширити свою посередницьку участь на інші спірні російсько-українські проблеми, зокрема ціноутворення і сплату боргів [55].

Речники західних держав добре усвідомлюють значення України в новій системі європейської та світової безпеки, не забуваючи про ті історичні складності, в яких Україна здійснює другу в новітній історії спробу утвердитися на міжнародній арені як повноцінна національна держава. Українське національно-державне будівництво в оцінці західних дослідників має як безсумнівні успіхи, так і значну низку вад і хиб. Україна постає як суспільство з несформованою національною свідомістю, загальмованим просуванням до ринкової економіки, консервативною і корумпованою владною елітою, країною, де в суспільстві наростає розчарування, здатне поставити під загрозу саме збереження новітньої державності, а відтак і баланс сил у регіоні.

Спираючись на наукові дані як власних, так і українських наукових закладів, владні структури США та інших провідних країн Заходу були б зацікавлені у якомога скорішому припиненні політичного протистояння між прогресивним і консервативним політичними таборами, зосередженні впливу в тих політичних колах, які поєднують опертя на розвинені елементи національного етосу України із безумовною відданістю ідеї інтеграції держави до європейських і світових політичних, економічних структур та системи безпеки.

1. Принагідно зауважимо, що фундаментальна література, на якій досі ґрунтується західна історико-славистична освіта, виходить з положення, що виникнення України як історичної даності пов'язане з XVI-XVII ст. Див.: *Дворнік Ф.* Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ.-К., 2000.- С. 413-421.
2. Див., напр.: *Nations and politics in the Soviet successor states.*- Cambridge; New York, 1993; *New states, new politics: Building the post-Soviet nations.*- Cambridge; New York, 1997.
3. *Ukraine today: perspectives for the future* / Ed. by H. Koscharysky,- Commack; New York, 1995. Ця книжка містить матеріали конференції, що відбулася в липні 1992 р.
4. *Lupiy B.* Ukraine and European security: International mechanisms as non-military security options for Ukraine,- Frankfurt at Mein; New York, 1996.
5. *Ukraine in the world: Studies in the international relations and security structure of a newly independent state* / Ed. by L. Hajda.- Cambridge, Mass., 1996.- (Harvard Ukrainian Studies. Vol. 20. Special issue).
6. *Kuzio T.* Ukraine under Kuchma: political reform, economic transformation and security policy in independent

Ukraine- Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, 1997.

7. *D'Anieri P., Kravchuk R., Kuzio T.* Politics and society in Ukraine- Boulder, Colo; Oxford, 1999.
8. *State and institution building in Ukraine* / Ed. by D'Anieri P., Kravchuk R., Kuzio T.- New York, 1999.
9. *Ukraine and European security* / Ed. by D. Albright, S. Appatov.- Houndsmills, Basingstoke, Hampshire; New York, 1999.
10. *Ukraine: the search for a national identity* / Ed. by Sh.Wolchik and V. Zvigliyanich- Lanham, Md.; Oxford, 2000.
11. *Motył A.* Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism- [S. 1.]: Council on Foreign Relations Press, 1993.- P. 175.
12. *Ibid.*-P. 180.
13. *Ukraine: the search for a national identity*- P. xxi.
14. *Contemporary Ukraine: dynamics of post-Soviet transformation* / Ed. by T. Kuzio- Armonk, N. Y; London, 1998.-P. 219. Книжка відтворює матеріали конференції у Бірмінгемському університеті в червні 1996 р.

15. *Sherr J.* Ukrainian security policy: the relationship between domestic and external factors *II Contemporary Ukraine: dynamics of post-Soviet transformation.*- P. 257. Б. Нагайло теж вважає, що «через геополітичні та економічні реалії... Україна здається приреченою залишатися Янусом, дивлячись, хоч би якими були її справжні вподобання, на Схід і Захід водночас і продовжуючи важке балансування (*Nahaylo B.* The Ukrainian resurgence- Toronto; Buffalo, 1999.- P. 548).
16. *Sherr J.* Op. cit.- P. 245.
17. *Ibid.*-P. 260.
18. *Prizel I.* Nation-building and foreign policy *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 19.
19. *Ibid.*-P. 19-26.
20. *Ibid.*- P. 27-28.
21. *Goble P.* Establishing independence in an interdependent world *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 111-113.
22. *Dobriansky P.* U.S.-Ukrainian relations in the 1990s: a view from Washington *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 122.
23. *Ibid.*-P. 123, 127.
24. *Ibid.*-P. 131.
25. *Olynyk S.* Ukraine as a military power// Ukraine: the search for a national identity- P. 88-89.
26. *Nahaylo B.* Op. cit.- P. 549.
27. *Sherr J.* Op. cit.-P. 248.
28. *Kuzio T.* Ukraine: state and nation building.- London; New York, 1998.-P. 23, 41.
29. Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova. - Cambridge, 1997.- P. 330-374.
30. *Kuzio T.* Ukraine: state and nation building.- P. 42.
31. Ukraine: the search for a national identity- P. ix.
32. *Nahaylo B.* Op. cit.- P. 547.
33. *Kuzio T.* Ukraine: state and nation building.- P. 125.
34. *Ibid.*-P. 135.
35. *Nahaylo B.* Op. cit.- P. 553.
36. *Subtelny O.* Introduction: The ambiguities of national identity *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 1-7.
37. *Ibid.*- P. 7.
38. В американській літературі приділяється загалом багато уваги розвитку українських історичних досліджень. Див., напр.: *Stone N.* Ukraine. The mark of history *II The National Interest*- 1992.- N. 27 - P. 29-37; *Marpls D.* New interpretations of Ukrainian history *II RFE/RL Research Report.* - Vol. 2, 1993.-N. 11; *Subtelny O.* The current state of Ukrainian historiography *II Journal of Ukrainian Studies*-Vol. 18, 1993.- N. 1-2.- P. 33-54; *Koliut Z.* History as a battleground: Russian-Ukrainian relations and historical consciousness in contemporary Ukraine *II The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia. The International Politics of Eurasia.*- Armonk, N.Y., 1994.-Vol. 1.-P. 123-146; *Hagen M. von.* Does Ukraine have a history? *II Slavic Review*- Vol. 54, 1995.-N. 3.- P. 658-673; *Plochy S. M.* The history of a 'non-historical' nation: Notes on the nature and current problems of Ukrainian historiography *II Ibid.*- P. 709-716; *Wilson A.* Myths of national history in Belarus and Ukraine *II Myths and Nationhood.*- London, 1997.- P. 182-197; *Wilson A.* National history and national identity in Ukraine and Belarus *II Nation-building in the post-Soviet borderlands. The politics of national identities.*- Cambridge, 1998.- P. 23^7.
39. Nation-building in the post-Soviet borderlands: the politics of national identities *I Smith G., Law V., Wilson A. et al.* - Cambridge, 1998.-P. 23.
40. *Ibid.*-P. 47.
41. *Velychenko S.* Shaping identity in Eastern Europe and Russia: Soviet-Russian and Polish accounts of Ukrainian History, 1914–1991.- New York, 1993.- P. 207.
42. *Ibid.*-P. 217-218.
43. *Ibid.*-P. 221.
44. *Ibid.*- P. 222.
45. *Kuzio T.* National identity and foreign policy: the East Slavic conundrum *II Contemporary Ukraine. Dynamics of post-Soviet transformation.*— Armonk, N. Y, 1998.- P. 223.
46. Національний етос можна визначити як суму головних рис нації, щодо яких існує національна згода і чіткі сприйняття населенням надає їм легітимності. Ці риси включають політичну структуру, затверджену народом, економічну систему, культурні та лінгвістичні елементи, а також традиційні атрибути державності, тобто збройні сили і символіку (*Basiuk V.* Ukraine: Toward a Viable National Ethos *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 32).
47. *Basiuk V.* Op. cit.- P. 43^4.
49. *Wanner C.* Burden of dreams: history and identity in post-Soviet Ukraine- Pennsylvania, 1998.- P. 203-204.
50. *Sherr J.* Op. cit.- P. 248.
51. *Ibid.*-P. 249.
52. *Ilyavlyshyn O.* The political economy of delayed reform in Ukraine *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 49.
53. *Bohachevsky-Chomiak M.* Women's organizations in independent Ukraine, 1990-1998 *II Ukraine: the search for a national identity.*- P. 270.
54. Ukraine: the search for a national identity- P. ix-xiv.
55. *Dobriansky P.* Op. cit.- P. 128-131.

K. Yu. Hlomoza

NATIONAL AND STATE BUILDING OF INDEPENDENT UKRAINE AND ITS SUBTOTAL IN CONTEMPORARY AMERICAN LITERATURE

The problems of history and current social and political being of Ukraine attract even greater attention of the Western science. Western scientists do realize historic complications, which make Ukraine's second attempt to establish itself on the international arena as a full-fledged national state during modern history especially difficult. As estimated by Western researchers, the Ukrainian nation and state building has both doubtless successes and considerable record of slowdowns and deflections.